

УДК 821.161.2-312.4.09

Я. О. БРИГАДИР

м. Київ

brygadyr2015@gmail.com

ФЕМІНІСТИЧНА СКЛАДОВА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕТЕКТИВНОЇ ПРОЗИ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРЧОСТІ ЄВГЕНІЇ КОНОНЕНКО)

Статтю присвячено аналізу історично-містичного детективу Євгенії Кононенко «Жертва забутого майстра» в контексті феміністичного дискурсу. Висвітлено особливості творення жіночого типу з погляду гінокритики, визначено основні властиві твору маркери фемінного письма та досліджено специфіку використання у романі елементів детективного сюжету.

Ключові слова: фемінне письмо, гінокритика, феміністична критика, детектив, масова література.

Сучасний стан феміністичної критики, на наш погляд, можна означити як начала розвою, адже руйнування стереотипів, переосмислення канонів, перепрочитання наявної та відкриття нової жіночої літератури лише розширює горизонт досліджень. Метою пропонованої статті є визначення особливостей фемінного письма в детективному доробку Є. Кононенко, пошук ознак власне жіночої мови, осмислення сутності запропонованого жіночого типу. Актуальність порушеної проблеми полягає в активізації теми гендерної ідентичності, переосмисленні сутнісного наповнення поняття фемінного в контексті літератури постмодернізму. Варто зазначити, що поповнення скарбниці феміністичної літератури та з'ява відповідних фахових критичних праць, авторами яких є, зокрема, Віра Агеєва, Ярослав Голобородько, Григорій Грабович, Ніла Зборовська, Мирослава Крупка, Соломія Павличко, Лідія Таран, Ганна Улюра, Софія Філоненко, Тамара Гундорова, принципово розширюють поле досліджень, упроваджуючи необхідну складову феміністичної критики до парадигми аналізу літературного твору.

Література, створена жінками, довгий час перебувала на позиціях літератури субкультурної, тому й досі проходить фази свого становлення. Подібно до літератури національних меншин, якій властиві етапи імітації, інтернаціоналізації, протесту та захисту своїх прав, що, за умов позитивного розгортання подій, неодмінно увінчуються переходом до етапу самовідкриття та пошуків самоідентич-

ності, на думку американської дослідниці Елейн Шовалтер, котра і закріпила в літературознавчому лексиконі термін «гінокритика», фемінна література також проходить три основні фази розвитку: жіночий, феміністичний і жіночий [11, 510]. В одній зі статей, «Феміністична критика у пущі» (1981), вчена пропонує до розгляду чотири моделі гінокритики: біологічний, лінгвістичний, психоаналітичний і культурний [11, 518]. На відміну від критики феміністичної, що носить у суті своїй емпіричний характер, розглядає жінку, перш за все, як читача чоловічих текстів, та, завдячуючи Симоні де Бовуар, є суспільно орієнтованою, гінокритика зосереджує увагу на поста-ті жінки-письменниці. Однак, як слушно зауважують Кароліна Гайлбрун і Кетерин Стім-псон, порівнюючи феміністичну критику та гінокритику з відповідно Старим і Новим Завітами, «обидва напрямки потрібні хоча б тому, що тільки Ієремії ідеології можуть вивести нас із «Єгипту жіночого рабства» до обіцяної землі гуманізму» [12, 64].

Ведучи мову про історично-містичний детектив Євгенії Кононенко «Жертва забутого майстра», розглянемо образ головної героїні, що є «фірмовим» для романів письменниці: освічена, досвідчена й самотня, самотужки виховує сина та втомилася від неорганічної для жінки ролі – голови сімейства, з чим не впорався її колишній чоловік – письменник, що радше був для неї ще однією дитиною, ніж життєвим супутником, на якого можна покласти-

Відсутність необхідного фінансового забезпечення, чи «фемінна бідність», як її називає Є. Друзь, неповна жіноча зреалізованість спонукають героїню погодитися на авантюрну пропозицію газетного оголошення з промовистим заголовком «Робота для неординарних жінок» [4; 7, 14]. Подібний вчинок вимагав від Лесі Красовської неабияких внутрішніх зусиль, адже, як зауважує авторка, героїня мала «стару, ще радянську установку», мовляв, нічого путнього за оголошенням не знайдеш, всюди потрібні знайомства [7, 14]. Однак одразу зауважимо, що це не єдині радянські (тобто не співмірні з сучасністю) рудименти, що їх намагалася позбутися героїня. Відповідно до психоаналітичної моделі гінокритики, колективний досвід є потужним важелем у процесі зрушення зі звичних позицій, та, що виявилось на прикладі визначеного роману, може як гальмувати його, так і прискорювати. Робота, що її знаходить Леся, – допомога іноземцям у реалізації їх таємних бажань, проте жодної інтимної складової ця допомога не передбачає. Їй потрібно було лише надавати супровід та необхідну інформацію особам, як, наприклад, режисеру-аматору зі Швеції, який знімає безбюджетну стрічку у промзонах України, чи нащадкам вихідців із країн колишнього соцтабору, котрі шукають хоч якісь тріски від свого коріння. У перервах між роботою в «Таємному бажанні» Леся відверто нудьгує, адже заробляти на перекладах, «до чого вона вже давно ставилася зневажливо», здається їй беззмисловою тратою часу в порівнянні з пригодами Маріанни, а саме такий псевдонім отримала жінка в агентстві [7, 19]. Маріанна – своєрідне альтер-его, життя якого є куди цікавішим за сірі Лесині будні, отож, жінка приймає замовлення від француза, котрий пізніше виявиться німцем, – Мішеля Арбріє, та разом з яким намагається розкрити секрети таємничого скульптора Іоанна Георга Пінзеля. У результаті, внутрішні нестабільність і неспокій, що з'явилися після круговерті пережитих пригод із Мішелем, спровокували Лесю звернутися до психолога.

Власне, майже вся книга – відвертий лист-сповідь, що його порадили написати Лесі-Маріанні, адже «якщо клієнт детально опише свою проблему, нерідко тим самим вже напо-

ловину позбудеться її» [7, 152]. Проблема героїні – не що інше, як ефект незавершеної дії, або ефект Зейгарник – один з найцікавіших і найбільш досліджуваних ефектів у психології. Він полягає в тому, що ми набагато краще (в 1,9 рази частіше) запам'ятовуємо ті дії, що було перервано, і які ми так і не змогли завершити. У статті «Феміністичний триптих Євгенії Кононенко» Ніла Зборовська не випадково акцентує увагу на феміністичній складовій романістики письменниці: «У жіночих образах Є. Кононенко представлено архетипічний образ бунтівної Ліліт, яка покидає ненависну патріархальну структуру, не оглядаючись ні на що» [6, 62]. Однак, якщо вести мову про роман «Жертва забутого майстра», то справедливим буде зауважити, що героїня покидає «ненависну патріархальну структуру» за вимушених обставин, проте чи органічно вона почуває себе в такій ролі? Незважаючи на те, що у творі простежується педалювання феміністичних ідеологем, героїня Є. Кононенко далека від радикального фемінізму. Леся постійно наголошує на тому, що хоче мати поруч справжнього чоловіка, у котрого буде «шляхетна сивина й батьківський погляд», проте, коли такий чоловік наприкінці твору все ж з'являється, не відчуває себе щасливою, адже не може забути свого «хлопчика» [7, 46]. Така прив'язаність до молодого парубка, якого на початку твору вона дещо насмішкувато називає «хлопчиком», продиктована набутим, проте глибоко вкоріненим комплексом «жінки-матері», саме такою вона була для свого чоловіка, саме так вона реалізовувала себе у ставленні до сина, і хоч свідомо Леся бажала стишити цей прояв, зауважуючи що воліла б бачити поруч чоловіка зі «шляхетною сивиною», адже такий порядок є більш усталеним, підсвідомо вона знову бажала дарувати турботу, що у суті своїй і є материнською. Окрім того, головна героїня прагнула емоцій, гостроти відчуттів, її вабили незбагненність і містичність, що їх приніс у спокійне життя Мішель.

Цікавим і доволі показовим, на наш погляд, є розгляд роману з позицій біологічної та психоаналітичної гінокритики. Є. Кононенко побіжно змальовує тілесну близькість Лесі (Маріанни) і Мішеля. Жіночий, або ж «дамсь-

кий роман, – як зауважує О. Вайнштейн, – при всіх відхиленнях у відверту еротичу, в основному своєму змісті – залишається пуристським, консервативним, орієнтованим на традиційні чесноти» [4, 9]. Тому духовна близькість для героїні виявляється важливішою за фізичний контакт. Показово, що емоційна прив'язаність виникла не лише у Лесі, а й у її, формально, клієнта. Той факт, що після завершення так званого контракту Мішель продовжував писати на електронну пошту «Таємного бажання» та шукав зв'язку з Маріанною (хоча раніше ніхто з клієнтів цього не робив, навіть її колишній коханець кіноаматор зі Швеції жодного разу не надіслав привітання на Різдво), свідчить про сильний емоційний зв'язок. З точки зору психології, для творчих чоловіків, а Мішель є скульптором, надзвичайно важливим є задоволення духовних потреб, однак особливість у тому, що такі потреби зможе прийняти і допомогти реалізувати лише зріла у всіх психофізичних планах цього слова жінка, а саме такою і постає Леся (Маріанна).

Розглядаючи роман «Жертва забутого майстра» як зразок детективного жанру, підкреслимо, що від канонічного детективу твір перейняв доволі небагато; перш за все, варто звернути увагу на прийом розгадування таємниці, адже так звана «діалектика відкриття» об'єднує всі твори, що послуговуються детективним сюжетом, і одночасно виступає композиційним ядром, довкола якого вибудовується сюжетно-фабульна структура твору: повідомлення про злочин – розслідування – розкриття злочину – опис методу пошуку [2, 26]. Експозиція твору пропонує нам ретроспективну оповідь про воєнні події, саме так дізнаємося, як поки невідомий нам зшиток потрапляє до рук німецького солдата. Процес розслідування також не є типовим, адже сповнений містичних елементів: незрозумілих снів, тривожних передчуттів, несподіваною появою та зникненням осіб, які допомагають у розслідуванні (своєрідна трансформація давньогрецького прийому *deus ex machina*). Варто зауважити, що розкриття таємниці не є повним: з одного боку, трактат Пінзеля знайдено, однак відповідей залишилося більше, ніж запитань; ефект незавершеної дії наприкінці роману турбує не лише головну героїню,

але й читача, адже залишається незрозумілим, для чого саме Мішель шукав рукопис, чи це дійсно було метою його пошуків, у чому полягає особиста трагедія молодого франконімецького скульптора, та головне, чи продовжаться стосунки Лесі (Маріанни) і Мішеля. Для твору не є властивим характерне для переважної більшості жіночих романів поняття хепі-енду, фінал почасти відкритий і опісля прочитання спонукає до роздумів. Однак, що стосується заголовку роману – «Жертва забутого майстра», то він, безперечно, створений у дусі детективного жанру, адже містить як таємницю, так і умовне відсилання до злочину, хоча слово «жертва» у творі має лише символічне значення.

Досліджуючи зразки жіночого письма, особливо у царині детективу, на наш погляд, варто відмовитися від механічного накладання чоловічих / патріархальних літературних теорій і моделей та виходити з позицій, що саме жінка є автором тексту і продуцентом текстуальних значень. З огляду на заявлену мету, пропонуємо продовжити пошук і розроблення, без перебільшення буде сказано, нової методологічної бази, що складатиме основу неофеміністичної критики.

Список використаних джерел

1. Агеева В. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму : моногр. / Віра Агеева. — К., 2003.
2. Бекузарова Ю. Ю. Композиция классического детектива как креативная модель «пост-детектива» / Ю. Ю. Бекузарова // Материалы Всероссийской науч. конф. студентов, аспирантов и молодых ученых «Перспектива-2006». — Нальчик, 2006. — Т. IV.
3. Гундорова Т. Гендер і письмо / Т. Гундорова // Література плюс. — 2002. — № 8. — С. 2—3.
4. Вайнштейн О. «Розовая» беллетристика: вчера и сегодня / О. Вайнштейн // Книжное обозрение. — 1996. — № 25. — С. 9.
5. Друзь Е. С. Социальное положение женщины в обществе / Е. С. Друзь. — Харьков : Консум, 2001. — 424 с.
6. Зборовська Н. Феміністичний триптих Євгенії Кононенко в контексті загальноукраїнської тематики : рец. / Н. Зборовська // Слово і час. — 2005. — № 6. — С. 57—68.
7. Кононенко Є. Жертва забутого майстра / Є. Кононенко. — К. : Грані-Т, 2007. — 174 с.
8. Романенко О. В. Семіосфера української масової літератури: Текст. Читач. Епоха / Олена Віталіївна Романенко. — К. : Якубець А. В., 2014. — 362 с.
9. Сиксу Э. Хохот Медузы // Введение в гендерные исследования. Ч. II: Хрестоматия. — СПб. : ЦХГИ ; Алетей, 2001. — С. 799—821.

10. Улюра Г. Теоретико-методологічні засади гендерних студій з літературознавства / Г. Улюра // Гендерні студії в літературознавстві : навч. посіб. / за ред. В. Л. Погребної. — Запоріжжя : Запорізь. нац. ун-т, 2008. — С. 6—20.
11. Шовалтер Е. Феміністична критика у пущі. Плюралізм і феміністична критика / Е. Шовалтер // Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. М. Зубрицької. — Львів : Літопис, 1996. — 635 с.
12. Carolyn G. Heilbrun and Catharine R. Stimpson «Theories of Feminist Criticism: A Dialogue» in *Feminist Literary Criticism* / G. Carolyn. — Lexington, 1975. — P. 64.

I. BRYGADYR

Kyiv

**FEMINIST COMPONENT OF MODERN UKRAINIAN DETECTIVE PROSE
(BASED ON THE CREATIVITY OF EVGENIYA KONONENKO)**

The article analyzes the historical and mystical detective of Evgeniya Kononenko «The victim of forgotten master» in the context of feminist discourse. The peculiarities of shaping of the female type are presented from the position of gynocriticism study; the main features of the feminine writing are also considered. Besides that, we investigated the use of formal elements of the detective fiction in the novel.

Key words: feminine writing, gynocriticism, feminist criticism, detective, mass literature.

Я. А. БРИГАДИР

г. Киев

**ФЕМИНИСТИЧЕСКАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ
СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ ДЕТЕКТИВНОЙ ПРОЗЫ
(НА МАТЕРИАЛЕ ТВОРЧЕСТВА ЕВГЕНИИ КОНОНЕНКО)**

Статья посвящена анализу историко-мистического детектива Евгении Кононенко «Жертва забытого мастера» в контексте феминистского дискурса. Освещены особенности создания женского образа с позиций гинеитики, определены основные свойственные произведению признаки феминного письма, исследована специфика использования в романе элементов детективного сюжета.

Ключевые слова: феминное письмо, гинеитика, феминистская критика, детектив, массовая литература.

Стаття надійшла до редколегії 30.09.2015